

Potres u povijesti kulture

Rijetke su pojave u povijesti književnosti koje uvelike mijenjaju uvriježene oblike književne komunikacije i općeprihvaćene kulturne vrijednosti. Jedna je od njih, zasigurno, moderna književnost. Silina njezina nastupa, osobit odnos prema ranijim književnim razdobljima, raznolikost uporabljenih postupaka i stvaralačko istraživanje rubnih mogućnosti književnoga istraživanja tek su neka obilježja zbog kojih moderna književnost predstavlja pravi potres u povijesti kulture. Prijelazni događaji nisu vezani samo za književnost, već se istodobno odvijaju gotovo u svim oblicima društvenoga života. U kratkom je razdoblju otkrivena radioaktivnost, održana je prva filmska predstava, obnovljene su olimpijske igre, izumljen zrakoplov, postavljena teorija relativnosti, osvojen Sjeverni pol, potonuo "Titanic" i otpočeo Prvi svjetski rat. To su desetljeća u kojima se javlja apstraktno slikarstvo i atonalna glazba, doba kada Treplov u *Galebu* (1896.) Antona P. Čehova traži ili nove oblike ili ništa, kada Virginija Woolf nakon londonske izložbe impresionista zapisuje da se "u prosincu 1910. Ili oko njega ljudska narav promijenila", kada ruski futuristi objavljuju manifest *Pljuska društvenom ukusu* (1912.) i bacaju preko palube cjelokupnu tradiciju.

Ishodišta moderne književnosti

Iako bi se prema žestini pojedinih modernističkih elemenata moglo zaključiti kako su posrijedi posve novi oblici književnoga stvaranja, pojava moderne književnosti nije trenutačan književnopovijesni rez i posvemašnji prekid s književnom tradicijom. Neka su književna zbivanja u drugoj polovici XIX. st. već nagovijestila veliku modernističku promjenu. Pjesništvo Walta Whitmana, Charlesa Baudelairea i Arthura Rimbauda, dramsko stvaralaštvo Henrika Ibsena, Augusta Strindberga i Alfreda Jarrya, pripovijedna proza Henryja Jamesa i Fjodora M. Dostojevskog, na različite načine utemeljuju neke književne pretpostavke modernističkoga nastupa ili anticipiraju pojedine moderne postupke. U općekulturno ishodište moderne književnosti treba svakako ubrojiti i utjecajne filozofske zamisli Friedricha Nietzschea i Henrija Bergsona, psihološki nauk Williama Jamesa i psihoanalizu Sigmunda Freuda.

Avangarda

Mnoštvo smjerova i strujanja unutar moderne književnosti, posebice poezije i drame (*ekspresionizam, futurizam, dadaizam, nadrealizam, imажizam, vorticizam, akmeizam, simbolizam* itd.), svjedoče da moderna književnost (iako izvorno utemeljena u potrebi za novim), ipak nije samonikli antitradicionalistički odgovor prvih desetljeća XX. st. već složena, višeznačna kulturna pojava koja uspostavlja višestruko različit odnos spram književne tradicije i svakidašnjega društvenog života.

Neke smjerove i strujanja koja nisu vezana isključivo za jednu nacionalnu književnost (ekspresionizam, futurizam, dadaizam i nadrealizam), zajednički označava književnopovijesna odrednica **avangarda**.

Posrijedi su strujanja koja dijele stanovit broj ishodišnih svojstava. Podudaraju se u osporavanju postojećih oblika književnoga stvaranja, antiesteticizmu, depersonalizaciji umjetnosti, dehijerarhizaciji žanrovskoga sustava, stapanju različitih književnih vrsta, i uvođenju novih, stvaranju frangmentarnih tekstova otvorene strukture, razbijanju sintakse dotadašnjega pjesničkog izraza i prožimanju različitih umjetnosti.

Moderno pjesništvo

Moderno pjesništvo obuhvaća u okvirima neobveznosti vezanoga stiha i nepostojanja zadanih pjesničkih vrsta, različita strujanja i skupne ili pojedinačne pjesničke postupke koji se najčešće oblikuju kao pjesme nadahnute modernom tehnikom i ostvarene govorom ulice ili uporabom jezika s onu stranu pameti, nerazumljiva izraza svedenoga na zvuk; kao osobita lirski potraga za neposrednim, istinskim životom uz motive grada i mučne ratne stvarnosti; kao tekstovi tamnih raspoloženja, melankolije i umora od života, prepuni složenih simbola i skrivena značenja. Stoga su mjerilo vrijednosti ponajčešće individualni, autorski opusi ili važne zbirke, a ističu se Paul Valéry, Rainer Maria Rilke, Thomas Stearns Eliot, Fernando Pessoa, Paul Eluard, Sergej Jesenjin i Federico Garcia Lorca.

Futurizam

Futurizam se javio u dvije nacionalne književnosti, talijanskoj i ruskoj. Talijanski, nadahnut modernim tehničkim dostignućima, utemeljuje Filippo Tommaso Marinetti *Futurističkim manifestom* (1909.) u kojemu se zalaže za korjenitu obnovu književnosti i umjetnosti. Ruski futuristi također žele stvoriti umjetnost nove, tehničke civilizacije. S jedne strane nagnu barabarizaciji umjetnosti (Velimir Hljebnikov i Viktor Kručonihi), a s druge ih pobuna zbližuje s idejom društvenoga prevrata (Vladimir Majakovski). Ključni futuristički pjesnički postupci sastoje se od uporabe vulgarizama, uvođenju neologizama, napuštanju smisla, traganju za novim tipovima stiha, rime i pjesničkog ritma.

Ekspresionizam

Ekspresionizam je izrazito urbana književna pojava snažno usmjerena protiv bilo kakva književnoga oponašanja stvarnosti. Ishodišno je vezan za njemačku književnost gdje je od 1910. do 1924. vodeći smjer. U njemu žanrovski dominiraju lirika i drama, tematski su najčešći motivi grada, smrti, rata, bolesti, raspadanja, straha i pobune, a raznoliko pjesničko nadahnuće seže od kozmičkoga i mističnoga do društvenoga i političkoga. Vodeći su predstavnici George Heym, Franz Werfel, Ernst Stadler, Georg Trakl i Gottfried Benn.

- Dadaizam Dadaizam je nastao 1916. U Zurichu i ubrzo se s pozornice Cabareta Voltaire proširio Europom. Naziv je navodno nastao slučajnim odabirom riječi dada (igračka, drveni konjić) iz njemačko-francuskoga rječnika. Tristan Tzara, Hans Arp, Hugo Ball i Richard Huelsenbeck pokušali su izazvati šok i sablazan razarajući tradicionalne umjetničke oblike glasovnim pjesništvom s onu stranu razuma, glazbom šumova, montažom fragmenata i otpadaka iz svakidašnjega života.
- Nadrealizam Nadrealizam se javlja u poslijeratnoj francuskoj književnosti i djelomice se nastavlja na dadaističku pobunu. Namjera je nadrealista iznalaženje više, skrivene stvarnosti u kojoj duh funkcionira bez nadzora razuma. Ta se stvarnost, veoma bliska stanju sna, književno oblikuje automatskim pisanjem i slobodnim nizanjem asocijacija. Glavni su predstavnici Andre Breton i Louis Aragon.